

De olifant in de (kinder)kamer

Intergenerationele overdracht van geweld in gezinnen: hoe doorbreken we de cirkel?

Prof. dr. Majone Stekete

Zo'n 119.000 kinderen in Nederland worden mishandeld in het gezin waarin zij opgroeien. En dat aantal lijkt niet af te nemen, het aantal (her)meldingen neemt zelfs toe.

In haar inaugurele rede gaat Stekete in op de oorzaken waarom we kindermishandeling als probleem niet goed kunnen herkennen en soms niet willen erkennen. Hoe verbeteren we dat? Hoe kunnen we deze kinderen beschermen en voorkomen dat zij later dit patroon herhalen? Ze belicht het probleem van kindermishandeling van verschillende kanten. En laat zien dat het een ingewikkeld en ongemakkelijk probleem is dat met regelgeving en beleidsvoornemens niet 'weg geregeld' kan worden. Stekete: "Ik wil laten zien dat kindermishandeling niet voldoende herkend wordt, en dat hulp aan kinderen nog steeds ondergeschikt is aan regelgeving en regelzucht." Vanuit haar leerstoel, en met hulp van professionals, wil Stekete de mogelijkheden ontwikkelen om kinderen beter te beschermen en de intergenerationele overdracht van geweld een halt toe te roepen.

Op 13 oktober 2017 aanvaardde Majone Stekete haar benoeming tot bijzonder hoogleraar Intergenerationele overdracht van geweld in gezinnen bij de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

De olifant in de (kinder)kamer | Prof. dr. Majone Stekete

Verwey-Jonker Instituut

**Verwey-
Jonker**
Instituut

VERWEY-JONKER INSTITUUT
Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht

T 030 230 07 99
E secr@verwey-jonker.nl
I www.verwey-jonker.nl

Erasmus
ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM

**Verwey-
Jonker**
Instituut

De olifant in de (kinder)kamer

**Intergenerationele overdracht van geweld in gezinnen:
hoe doorbreken we de cirkel?**

Prof. dr. Majone Steketee

Rede

In verkorte vorm uitgesproken ter gelegenheid van het ambt van bijzonder hoogleraar Intergenerationele overdracht van geweld in gezinnen bij de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Erasmus Universiteit te Rotterdam op 13 oktober 2017.

INHOUD

Mijnheer de rector, dames en heren,	4
De geschiedenis van kindermishandeling in vogelvlucht	6
Veranderende opvattingen over kindermishandeling	6
Kindermishandeling vooral een fluwelen aanpak	7
Van privéprobleem naar een maatschappelijk probleem	8
De olifant in de (kinder)kamer	10
Complexiteit van het probleem	11
Geen aandacht voor veiligheid in de hulpverlening	12
Is er sprake van intergenerationele overdracht?	14
Verschillende verklaringen en theorieën over intergenerationele overdracht van geweld	14
Wat weten we over risico- en beschermende factoren bij intergenerationele overdracht van geweld in gezinnen?	16
Innovatieve praktijken om het geweld te doorbreken	17
De bijdrage van de leerstoel	20
De impact van het wetenschappelijk onderzoek voor de praktijk	21
De verbinding met de praktijk	26
Tot slot	28
Dank aan	30
Literatuur	32

Mijnheer de rector, dames en heren,

In Nederland worden jaarlijks zo'n 119.000 kinderen mishandeld binnen het gezin waarin zij opgroeien. Schattingen wijzen erop dat 50 van deze kinderen hersenletsel oplopen en minimaal 17 kinderen overlijden.¹ Deze cijfers lijken niet af te nemen, het aantal meldingen en meldingen van geweldssituaties neemt alleen maar toe (Polak, e.a., 2013). Voor alle kinderen is kindermishandeling een ingrijpende en negatieve ervaring, die levenslange littekens nalaat. Daarnaast kan het niet erkennen en benoemen van kindermishandeling en het daardoor opgelopen trauma een impact hebben op de volgende generatie. En toch is dat wel wat we doen: we laten die kinderen, die straks zelf ouders zijn, nogal in de steek. Waarom zijn we als beschaafde samenleving niet in staat om deze kinderen te beschermen? Te zorgen dat zij in een veilige omgeving opgroeien en dat de geschiedenis zich niet herhaalt. Sterker nog, waarom is het een onderwerp dat we liever willen vermijden? Renée Römken spreekt in haar oratie *Gendergereleerd geweld in Nederland* (2017) van 'de olifant in de kamer': kindermishandeling is een te groot probleem om te overzien, zodat dat we alleen deelaspecten kunnen herkennen.

In deze inaugurele rede ga ik in op de oorzaken waarom we kindermishandeling als probleem niet goed kunnen herkennen en soms niet willen erkennen. Hoe verbeteren we dat? Hoe kunnen we deze kinderen beschermen en voorkomen dat zij later dit patroon zullen herhalen?

¹ De cijfers zijn gebaseerd op schattingen van professionals in de omgeving van de kinderen, Barlow & Mimms, 2000, Alink e.a., 2011; Nieuwenhuis, A., & Ferwerda, H. (2010).

Ik zal het probleem kindermishandeling van verschillende kanten belichten, daarvoor schets ik eerst in vogelvlucht de geschiedenis van de aanpak van kindermishandeling. Ik wil laten zien dat kindermishandeling een ingewikkeld en ongemakkelijk probleem is, dat met regelgeving en beleidsvoornemens niet 'weg geregeld' kan worden. Ik wil laten zien dat kindermishandeling nog niet voldoende herkend wordt, en hulp aan kinderen nog steeds ondergeschikt is aan regelgeving en regelzucht. Maar ik wil ook laten zien hoe wij, vanuit onze leerstoel (en met hulp van professionals) mogelijkheden kunnen ontwikkelen om kinderen beter te beschermen en de intergenerationele overdracht van geweld een halt kunnen toeroepen.

Als ik in deze rede de term kindermishandeling gebruik dan bedoel ik daarmee de brede opvatting van kindermishandeling. Zowel de verschillende vormen van fysiek, psychisch als seksueel geweld en verwaarlozing tegen kinderen, als het geweld tussen ouders of opvoeders.

De geschiedenis van kindermishandeling in vogelvlucht

Veranderende opvattingen over kindermishandeling

Hoewel kindermishandeling en huiselijk geweld van alle tijden zijn, hebben we er pas de afgelopen 50 jaar werkelijk aandacht voor. Vrij lang gold het gebruik van geweld in gezinnen vooral als vanzelfsprekend middel voor ouders om hun kinderen op het rechte pad te houden. Nog in de jaren zestig, zo blijkt uit de dossiers van de Raad voor de Kinderbescherming, spreken ouders openhartig over hun hardhandige opvoedingsmethoden (Koomen, 1999). Het gaat dan bijvoorbeeld om het corrigeren van meisjes die te veel met jongens omgingen of van jeugdigen die zich schuldig maakten aan diefstal. Een hardhandige discipline in de aanpak van kinderen, die volgens kinderbeschermers wel slaag hadden verdiend, kon op begrip rekenen.

Verschillende auteurs in Nederland noemen het in 1962 verschenen artikel over het *battered child syndroom* een belangrijk omslagpunt (Alink, 2013; Lamers-Winkelmann, 2006; IJzendoorn & Frankrijker, 2002). Een inventarisatie van de Amerikaanse kinderarts Henry Kempe en zijn collega's bij ziekenhuizen en bij het openbaar ministerie in Amerika leverde 750 gevallen van kindermishandeling op. Daarvan waren er 78 kinderen aan overleden en 114 hielden er blijvend hersenletsel aan over. Door deze schokkende resultaten gaat men ook in Nederland inzien dat het probleem kindermishandeling een bijzondere aanpak behoeft. Maar welke aanpak nodig is, is dan nog niet duidelijk (Baartman, 2010). In Amerika wordt binnen vijf jaar de wetgeving in alle staten verscherpt in de vorm van een meldplicht. In ons land wordt in 1969 vanuit particulier initiatief de Werkgroep Kindermishandeling opgericht. Die zet het onderwerp op de kaart.

In de jaren zestig verandert de klassieke gezinssituatie waarin de mannen kostwinnaars zijn, de vrouwen het huishouden doen en kinderen gewoon gehoorzaam zijn. Vanuit de pedagogiek komen er nieuwe inzichten waarin meer balans wordt gezocht tussen disciplineren en vrijlaten. Het gezin verandert van een bevelshuishouden naar een onderhandelingshuishouden (De Swaan, 1979). De gezinsverhoudingen worden minder hiërarchisch en meer gelijkwaardig. Door de toegenomen aandacht voor de pedagogische vorming van kinderen komt er

in de jaren zestig ook meer aandacht voor het mishandelen van kinderen. Uit het dossieronderzoek van de Raad voor de Kinderbescherming van Koomen (1999) blijkt dat de gezinsleden steeds minder vaak geweld accepteren. Het is vaker een reden voor scheiding en ook de kinderen komen in verzet. Zij lopen weg of slaan zelfs terug.

Vanuit de vrouwenbeweging wordt in de jaren zeventig ook meer aandacht gevraagd voor geweld tegen vrouwen en voor het andere taboe: seksueel misbruik van vrouwen en kinderen. In de jaren negentig komt de term 'huiselijk geweld' op. Dit omvat allerlei geweld: geweld van ouders tegen kinderen, van kinderen tegen ouders, tussen ouders onderling. Het betreft zowel fysiek, psychisch als seksueel geweld en vaak van alles tegelijk. Ook de juridische versterking van kinderrechten heeft de beweging tegen kindermishandeling een belangrijke impuls gegeven. Het Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind (IVRK) uit 1989 heeft de gevoeligheid voor het thema versterkt (Baartman, 2009).

Kindermishandeling vooral een fluwelen aanpak

Op initiatief van de Werkgroep Kindermishandeling worden de Bureaus Vertrouwensartsen (BVA) opgericht. De beginselen van de BVAs zijn dat gezinsgeweld vooral gezien moet worden als een gezinsprobleem. Waarbij ouders aandacht nodig hebben voor hun eigen problemen en met begrip tegemoet getreden moeten worden (Baartman, 2010). Van meet af aan heeft de aanpak van kindermishandeling in het teken gestaan van 'het gezin bijeenhouden' en dwang zoveel mogelijk te vermijden.

In de jaren negentig begint er kritiek te komen op de fluwelen aanpak van de Bureaus Vertrouwensartsen. Het hoge aantal hermeldingen wijst erop dat de bemiddelingsfunctie niet werkt (Roelofs, 1996). Het centraal stellen van de gezinsproblematiek heeft als risico dat het kind en het geweld zelf uit het zicht raakt (Christopherson, 1989). Ook is de kritiek dat het verifiëren van vermoedens geen maanden hoeft te duren. In 1994 wordt een Werkgroep Meldpunt Kindermishandeling onder leiding van Jo Hermanns ingesteld, die een einde wil maken aan deze omzichtige aanpak. Nieuw op te richten 'Advies- en Meldpunten Kindermishandeling' moeten verandering brengen: niet meer eindeloos behandelen, maar handelen. Om kinderen te beschermen is betere samenwerking met de politie en de Raad voor de Kinderbescherming nodig.

Mede door een aantal ingrijpende gebeurtenissen, zoals het gezinsdrama in Roermond en de dood van Rowena en Savanna, krijgt kindermishandeling publieke en politieke aandacht. In 2002 bevat het regeerakkoord voor het eerst een passage over kindermishandeling. Het besef groeit dat er betere en effectie-

vere hulpverlening moet komen. Op initiatief van het Kinderrechtencollectief wordt de lobbygroep RAAK (Reflectie- en Actiegroep Aanpak Kindermishandeling) opgericht. Deze invloedrijke groep ontwikkelt de regionale aanpak kindermishandeling, de zogeheten 'RAAK-aanpak', waarin meerdere gemeenten samenwerken aan een sluitende aanpak kindermishandeling (Kooijman, 2011). Er wordt een zorgcontinuüm gerealiseerd van primaire en algemene preventie gericht op het voorkomen van kindermishandeling en preventie gericht op risicogezinnen, tot het diagnosticeren en behandelen van de gevolgen van kindermishandeling. Een belangrijk uitgangspunt was dat er geen nieuwe instellingen hoefden te komen, maar dat de bestaande instellingen voor een effectieve aanpak konden zorgen door anders te gaan werken en beter samen te werken. In 2007 kreeg Nederland een vakminister voor Jeugd en Gezin, André Rouvoet, die met het 'Actieplan aanpak kindermishandeling. Kinderen veilig thuis' 13,5 miljoen euro beschikbaar stelde om de RAAK-aanpak landelijk in te voeren.

U heeft misschien een deja-vu-gevoel. Samenwerking, zorgcontinuüm, regievoering, afstemming, één gezin één aanpak, multidisciplinair werken. Het zijn al lange tijd uitgangspunten voor zorg en hulp en we blijven er mee worstelen. De Bureaus Vertrouwensartsen zijn vervangen door de Advies- en Meldpunten Kindermishandeling (AMK's), die op hun beurt zijn vervangen zijn door de Veilig Thuis-organisaties. De huidige trend in de werkwijze in de jeugdzorg lijkt gericht te zijn op zo licht mogelijk en zo kort mogelijk. Goede uitgangspunten, maar de vraag blijft: kan hardnekkige problematiek, zoals kindermishandeling en -verwaarlozing die al generaties lang binnen gezinnen aanwezig zijn, hiermee opgelost worden? Het aantal meldingen en hermeldingen kindermishandeling is anno 2017 nog steeds niet afgenomen (Inspectierapport, 2017). In dit korte overzicht hoort ook de vraag naar de rol van de overheid.

Van privéprobleem naar een maatschappelijk probleem

Heeft de overheid tot eind vorige eeuw weinig initiatief getoond ten aanzien van kindermishandeling, de laatste decennia komen in snel tempo wetten en regels tot stand. In de nota 'Privé Geweld - Publieke Zaaak' (2002) wordt huiselijk geweld voor het eerst als maatschappelijk probleem erkend: een publieke zaak naast een privékwesitie. Aangestuurd door het ministerie van Justitie krijgt het onderwerp voor het eerst de aandacht van de overheid in de volle breedte: de aanpak van geweld in de privésfeer is niet alleen meer een verantwoordelijkheid voor het emancipatiebeleid en de gezondheidszorg, maar ook voor justitie (Lünnemann, Goderie & Tierolf, 2010).

In navolging van Scandinavische landen, zoals Zweden en Denemarken, wordt in 2007 in het Nederlandse Burgerlijk Wetboek vastgelegd dat het verboden is om geweld tegen kinderen te gebruiken. De wet stelt dat ouders in de verzorging en opvoeding van het kind geen geestelijk of lichamelijk geweld of enige andere vernederende behandeling mogen toepassen. De toelichting op de wet vermeldt dat ieder kind recht heeft op bescherming tegen alle vormen van lichamelijke en geestelijke mishandeling, verwaarlozing en (seksueel) misbruik, zowel in het

gezin als daarbuiten. De overheid moet maatregelen nemen om dit te voorkomen en moet zorgen voor opvang en behandeling van kinderen die hiervan slachtoffer zijn. Onder lichamelijke kindermishandeling vallen alle vormen van lichamelijk geweld tegen het kind, zoals slaan, schoppen, bijten, knijpen, schudden (van een baby) of het kind laten vallen. Ook de corrigerende of pedagogische tik valt onder de definitie zoals die in de wet wordt gehanteerd.

De wet is bedoeld als een signaal aan ouders. Zij moeten begrijpen dat de norm is dat geweld, mentaal of fysiek, tegen kinderen niet mag. De verwachting is dat die norm ook kan bijdragen aan vroegtijdige signalering van kindermishandeling. Toenmalige minister Donner meent dat ervaringen in het buitenland aantonen dat het verbod leidt tot een afname van fysiek geweld en dat de acceptatie van het verbod toeneemt (Tweede Kamer, wetsvoorstel 303106, 2006).

Naast het strafbaar stellen van kindermishandeling, komt er in 2009 ook een huisverbod. In plaats van dat slachtoffers van het geweld noodgedwongen het huis moeten verlaten, biedt de wet de mogelijkheid om de pleger bij (dreigend) geweld een huisverbod op te leggen voor de duur van 10 dagen (eventueel te verlengen met maximaal 18 dagen). Een ander probleem waarvoor men een wettelijke oplossing probeert te vinden, is het geringe aantal meldingen, met name vanuit het onderwijs, de huisartsen, de kinderopvang of maatschappelijke ondersteuning. In 2013 wordt de *Wet verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling* van kracht. Hoewel het nu verplicht is om een meldcode te hebben, kennen we in Nederland dan nog geen meldplicht. Over de wenselijkheid van een wettelijke meldplicht is veel discussie in Nederland. Inmiddels ligt er een advies van de Vereniging Nederlandse Gemeenten bij het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) om de meldcode aan te scherpen (Sprokckenreef, 2016). In het voorstel staat dat er alleen bij zware gevallen een meldplicht geldt. De beroepsgroepen mogen zelf bepalen wat zij verstaan onder 'zware gevallen'. Het is de bedoeling dat met ingang van 1 januari 2019 in de Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling een afwegingskader wordt opgenomen dat de professional helpt om af te wegen of het geweld zo ernstig is dat het gemeld moet worden bij Veilig Thuis.

De olifant in de (kinder)kamer

Ondanks de voortvarende aanpak van de afgelopen decennia wil ik toch nog steeds spreken van 'een olifant in de (kinder)kamer'. Hoewel er meer aandacht is gekomen voor kindermishandeling, wil dit nog niet zeggen dat we ook het taboe over kindermishandeling doorbroken hebben. Jongeren met geweldservaringen geven aan dat zij zeer terughoudend zijn in het doorbreken van het zwijgen: 'je hangt immers niet je vuile was buiten'. Ondanks allerlei nationale campagnes om meer bekendheid onder burgers te bewerkstelligen, is het niet vanzelfsprekend dat de omgeving het sociale netwerk kindermishandeling attendeert en ouders aanspreekt. De meeste meldingen bij destijds het AMK en het huidige Veilig Thuis komen nog steeds van de politie (Lünnemann & Lünnemann, 2016; 2017). Buren, familie of andere volwassenen rondom de kinderen melden zeer weinig en ook van scholen komen weinig signalen (Verwijs, Lünnemann, Tierolf, Smit, 2012). Kinderen die zelf te maken hebben gehad met geweld in het gezin voelen zich in de steek gelaten (Pels et al., 2011): burens, familie of docenten moesten toch iets gemerkt hebben van wat er thuis aan de gang was? Zij moesten het letsel bij henzelf of hun moeder toch gezien hebben? Veel volwassenen rondom de kinderen vermijden het onderwerp, er is sprake van handelingsverlegenheid. Toch zitten in elke klas minimaal drie tot zeven kinderen die te maken hebben gehad met kindermishandeling (Vink, e.a., 2016). Wat achter de voordeur gebeurt, geldt nog steeds als privé.

Daarnaast zijn we in Nederland zeer gericht op de rechten van de ouders. Anders dan in Zweden waar men bij vermoedens van kindermishandeling het kind, zonder de ouders te informeren, uit de klas haalt voor nader onderzoek (Vink, 2017). Zo'n aanpak is in Nederland niet denkbaar. Sterker nog, de Werkgroep meldpunt kindermishandeling heeft destijds juist de positie van de ouders versterkt met de wettelijke plicht om hen in een vroeg stadium te informeren over de melding. De sterke positie van de ouders blijkt ook als kinderen als gevolg van kindermishandeling behandeling nodig hebben. Vanwege de ouderlijke macht moeten beide ouders toestemming geven voor zowel onderzoek als behandeling. Als de pleger toestemming weigert dan blijft het kind daarvan verstoken.

Maar wanneer is het gerechtvaardigd om ouders aan te spreken of in te grijpen? Kindermishandeling is een complex probleem; we raken snel verstrikt in loyaliteiten jegens kind, ouders en collega's. Aarzelings en onzekerheid of je ouders

mag aanspreken, leidt tot handelingsverlegenheid. Het is niet eenvoudig voor professionals in te schatten wanneer zij mogen ingrijpen in de privésfeer van het gezin, al dan niet met gedwongen hulpverlening. Bij fysiek en seksueel misbruik kan er nog forensisch onderzoek gedaan worden om vast te stellen wat er precies is gebeurd. Maar bij psychische mishandeling of verwaarlozing wordt dit veel lastiger. Mag er ingegrepen worden als je je kind vanuit geloofsovertuiging of andere redenen een bepaalde medische handeling onthoudt, of als je ervan overtuigd bent dat een 'raw food' dieet beter is voor het kind, of als je het juist alleen ongezonder eten geeft?

Is het gerechtvaardigd om kinderen uit huis te plaatsen, terwijl we inmiddels weten dat kinderen in de jeugdzorg ook blootgesteld zijn aan seksueel misbruik en geweld door medepupillen, pleegouders of professionals (commissie de Winter, 2017)?

Complexiteit van het probleem

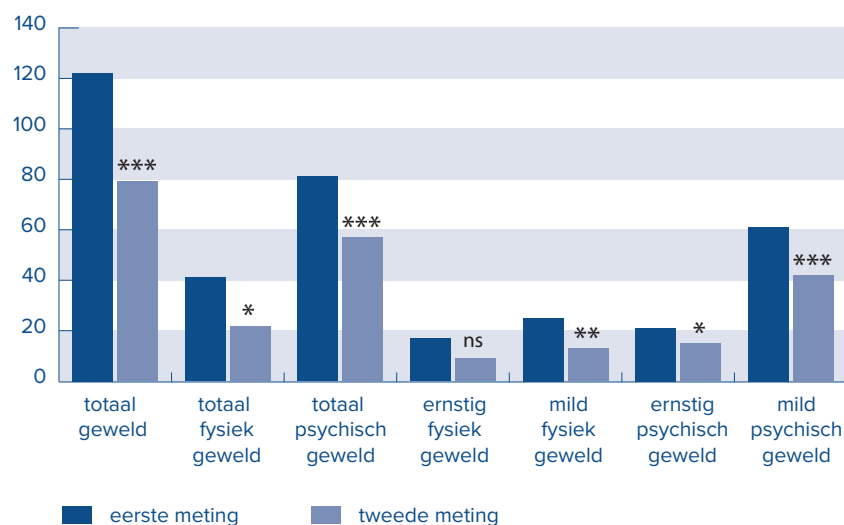
Een andere reden waarom we de olifant in de (kinder)kamer niet herkennen, is de complexiteit van het probleem. De gevolgen van kindermishandeling zijn zeer divers en daardoor moeilijk herleidbaar. Talloze studies tonen aan dat kindermishandeling en het getuige zijn van partnergeweld een enorme impact heeft op de slachtoffers. De lijst met gevolgen voor kinderen is onwaarschijnlijk lang. Slachtoffers hebben vaker internaliserend en externaliserend probleemgedrag (Chan & Yeung, 2009; Evans, Davies & DiLillo, 2008), vaker depressies, angsten of eetstoornissen (Infurna e.a., 2016 & Lindert, 2014). Ze hebben vaker trauma-klachten, ervaren meer emotionele onveiligheid (Tierolf, e.a., 2014) en hebben vaker leer- en sociale problemen (Kitzmann e.a., 2003). Bij adolescenten zien we dat ze eerder in een gewelddadige relatie belanden (Smith-Marek e.a., 2015; Stith e.a., 2000) of vaker crimineel gedrag vertonen (Lahlah, 2013; Wilson, e.a., 2009). Deze slachtoffers komen ook meer voor in de statistieken van tienerzwangerschappen (Madigan e.a., 2014) en ontwikkelen vaker een ongezonde leefstijl, zoals roken of obesitas (Danese & Tan, 2014; Hemmingsson, Johansson, & Reynisdottir, 2014). Tot slot blijkt dat volwassenen die in hun kinderjaren te maken hebben gehad met kindermishandeling zowel meer lichamelijke en psychische klachten hebben (Infurna e.a., 2016; Lindert e.a., 2014; Mandelli, Petrelli & Serretti, 2015), als vaker chronische pijn (Davis, Luecken & Zautra, 2005). Ziekten zoals diabetes, longziekten en ondervoeding komen vaker voor bij volwassenen die een geschiedenis hebben van kindermishandeling (Widom e.a., 2012). De aard, duur en ernst van het geweld is medebepalend voor de klachten die kinderen kunnen krijgen. Deze veelheid aan verschillende soorten gevolgen illustreert dat er geen expliciete symptomen of klachten zijn, behalve lichamelijk letsel, om kindermishandeling te herkennen.

Inzicht in de complexiteit van het soort en de duur van het geweld is van groot belang voor de aanpak van preventie en de gevolgen. Zo vraagt situationeel geweld in gezinnen waarin de problemen zich opstapelen en geweld meer een uiting van onmacht is, om een geheel andere aanpak dan wanneer er sprake is van dwangmatig en controlerend geweld. We weten inmiddels ook dat de programma's waarmee ouders leren hoe op te voeden zonder geweld niet werken, omdat zij niet aansluiten bij de verschillen in relatiedynamiek en patronen van het geweld (McWey e.a., 2013). Het is dus van belang om te weten welk soort geweld en welke achtergronden er spelen om daadwerkelijk de ouders te ondersteunen en de kinderen de beste zorg te verlenen.

Geen aandacht voor veiligheid in de hulpverlening

De beste preventie van intergenerationele overdracht is dat het huidige geweld daadwerkelijk stopt. Afname van geweld leidt direct tot meer sociaal-emotionele veiligheid bij kinderen en minder traumaklachten (Tierolf, e.a., 2014). Het stoppen van geweld zou de voornaamste prioriteit moeten zijn, maar dat blijkt in de praktijk niet eenvoudig. In 2009 en 2012 onderzochten mijn collega's en ik de aanpak huiselijk geweld van de vier grote steden. Gedurende anderhalf jaar volgden we gezinnen waar sprake was van geweld in het gezin en deden op drie momenten uitgebreide metingen. Het merendeel van de gezinnen (92%) ontving een vorm van hulp gedurende het eerste jaar na melding bij het steunpunt punt huiselijk geweld of Advies- en Meldpunt Kindermishandeling. We constateerden dat het geweld in de gezinnen wel afnam, maar dat in geen enkel gezin het geweld daadwerkelijk is gestopt (Tierolf, Steketee & Lünemann, 2014). En het langdurige lichamelijke geweld bleek zelfs nauwelijks afgenomen te zijn.

Afname geweld een jaar na de melding bij het Steunpunt huiselijk geweld of Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (N=112).

Het onderzoek geeft twee verklaringen voor dit resultaat. Uit de interviews met de moeders blijkt dat zij, hoewel zij hulp of ondersteuning krijgen, zelf niet aanklaarten dat er nog steeds geweld plaatsvindt. Enerzijds blijken veel vrouwen bang dat als zij aangeven dat het geweld nog gaande is, de kinderen uit huis gehaald worden. Anderzijds hebben de vrouwen de neiging het partnergeweld te bagatelliseren. Een vrouw in het onderzoek die regelmatig geslagen wordt, zelfs een keer met een fles tegen haar hoofd, zegt: 'Je hoort weleens van huiselijk geweld dat die vrouwen helemaal in elkaar geslagen worden, dat was bij mij niet zo.' Daarnaast blijkt dat de hulpverleners het thema geweld niet aan de orde stellen in de gesprekken. De hulp is veelal gericht op de onderliggende problematiek, zoals verslaving, psychische problemen of relatieproblemen van de ouders. Professionals vragen niet of de veiligheid van het gezin en de gezinsleden gewaarborgd is.

In de meeste gezinnen in het onderzoek was sprake van langdurige, ernstige en veelvuldige geweldincidenten, gemiddeld 122 dat afgelopen jaar. Het onderzoek laat zien dat deze geweldpatronen in gezinnen niet eenvoudig te doorbreken zijn. Wil je geweld daadwerkelijk stoppen dan moet je weten welk patroon van geweld er speelt in het gezin. Maar we weten nog weinig over de onderliggende patronen van geweld.

Wat de zaak compliceert, is dat huiselijk geweld en kindermishandeling zowel in de hulpverlening als in het beleid altijd gescheiden werelden zijn geweest. Als er in de hulpverlening al aandacht besteed wordt aan geweld, dan betreft het slechts een van de vormen van geweld in het gezin. De andere vormen worden over het hoofd gezien (Dijkstra, 2008). Terwijl we weten dat in een gezin waar mishandeling plaatsvindt er meestal sprake is van verschillende vormen van mishandeling (Wolzak & Ten Berge, 2005). Hierin is recent een verandering gekomen. Sinds 2015 zijn het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling en Steunpunt Huiselijk Geweld samengevoegd tot één organisatie: Veilig Thuis. Een goede zaak, want dat betekent dat er meer aandacht is voor de verschillende vormen van geweld en de overlap daartussen. Maar een mogelijk risico kan zijn dat juist alles op een hoop gegooid wordt. Dat er te weinig aandacht is voor de verschillende vormen van geweld, voor de verschillende oorzaken die daaraan ten grondslag liggen en de verschillende gevolgen die er kunnen zijn, afhankelijk van het soort en de duur van het geweld. Zowel vanuit de vrouwenopvang als vanuit de beweging tegen kindermishandeling is men ook huiverig voor de vermenging ervan. Vanuit beide kanten wordt gewezen op de verschillen en complexiteit van de problematiek die om een eigen gerichte aanpak vragen (Baartman, 2010).

Hoe dan ook, zorgen dat het geweld stopt zou de eerste prioriteit moeten zijn van de hulp en bescherming die de gezinnen krijgen. Een belangrijke stap daarin is het recent ontwikkelde triage-instrument van Vogtlander en collega's (2014). Met behulp van dit instrument moeten de medewerkers van Veilig Thuis een risicotaxatie maken van de onveiligheid in het gezin. Eerst veiligheid, dan behandelen. Vervolgens is het van belang om in de hulpverlening en ondersteuning van deze gezinnen aandacht te hebben voor het geweld en de geweldpatronen die daaraan ten grondslag liggen. Om zo de intergenerationele overdracht van geweld te kunnen doorbreken. Maar hoe zit het met de intergenerationele overdracht van geweld, wat weten we er eigenlijk over?

Is er sprake van intergenerationale overdracht?

Een veronderstelling die breed gedragen wordt, is dat ouders die hun kinderen mishandelen zelf mishandeld zijn als kinderen. Hoewel we weten dat een geschiedenis van kindermishandeling een belangrijke risicofactor is, zet het merendeel van de mishandelde kinderen het geweld niet voort op latere leeftijd. Geweld in het gezin van herkomst leidt niet per definitie tot intergenerationale overdracht ervan (Lamers-Winkelmann, 2006; Langeland & Dijkstra, 1995; Radford & Hester, 2006). Toch blijkt de kans groot dat geweld in het gezin van generatie op generatie wordt overgedragen (Sneddon, Iwaniec & Stewart, 2010). Er zijn geen exacte gegevens over het aandeel mishandelde kinderen dat later zelf pleger of opnieuw slachtoffer wordt. Cijfers variëren, afhankelijk van de onderzoeksmethode, van 8% in Engeland (Browne & Herbert, 1997; Egeland, Jacobvitz, & Papatola, 1987) tot 40% in de Verenigde Staten (Kaufman & Zigler, 1987). In de praktijk gaat men ervan uit dat een derde van de kinderen die zijn opgegroeid in een gezin waar agressie en geweld plaatsvond, als volwassene geweld gebruikt tegen zijn of haar kinderen. Terwijl twee derde de geweldsspiraal weet te doorbreken (Kaufman & Zigler 1987). Uit longitudinale studies in Engeland en de Verenigde Staten blijkt verder dat kinderen die mishandeld of verwaarloosd zijn een groter risico lopen later ook gewelddadig te zijn buiten het gezin. Eén op de zes mishandelde of verwaarloosde kinderen gebruikt als volwassene geweld tegen anderen (Widom, 1989; Travis, 1996). Eén op de acht jongens pleegt later seksueel geweld (Salter e.a., 2003).

We kunnen dus concluderen dat intergenerationale overdracht niet vanzelfsprekend is, maar dat er wel sprake is van een vergrote kans. Interessant is om die volwassenen te onderzoeken die niet in herhaling zijn vervallen: wat verklaart nou dat zij het patroon van geweld weten te doorbreken?

Verschillende verklaringen en theorieën over intergenerationale overdracht van geweld

In de loop van de tijd zijn er verschillende theorieën ontwikkeld om de intergenerationale overdracht van partnergeweld en kindermishandeling te verklaren (zie Dijkstra, 2007; Steketee, Dijkstra & Lünemann, 2017). In de jaren tachtig wordt de sociale leertheorie gebruikt, volgens welke kinderen zich nieuw gedrag eigen maken door belangrijke anderen te observeren en te imiteren. Een proces

dat modelling wordt genoemd (Bandura, 1997). Wanneer kinderen zien dat geweld wordt gebruikt, kunnen ze daaruit de boodschap afleiden dat geweld effectief gedrag is.

Een andere theoretische verklaring voor de intergenerationale overdracht biedt de hechtingstheorie. Kindermishandeling verstoort het basisvertrouwen in ouders. Vanuit het perspectief van de hechtingsheorie, waarvan Bowlby de grondlegger is, bedreigen geweld en het aanschouwen van geweld de ontwikkeling van een veilige gehechtheid (Belsky & Jaffe 2006). Als er sprake is van onveilige hechting kunnen kinderen de opvoeder gaan vermijden of juist veel toenadering zoeken. In het eerste geval gedragen kinderen zich (prematuur) te zelfstandig en in het tweede geval zijn kinderen juist geneigd tot afhankelijk gedrag. Een derde reactie is die van de gedesorganiseerde hechting. Deze doet zich voor wanneer de hechtingsfiguur tegelijkertijd bron van veiligheid en van angst is; er is dan bij kinderen sprake van zowel toenadering als vermijding van de ouder (Bacon & Richardson, 2001; Nicolai: in Dijkstra 2007). Verschillende studies hebben aangetoond dat kindermishandeling en partnergeweld onveilige hechting tot gevolg heeft (Godbaut e.a., 2009; IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 1997).

De emotionele veiligheidstheorie is een uitbreiding van de hechtingstheorie (Keller, 2011). In deze theorie gaat het vooral om de emotionele reacties van kinderen op het geweld. De veronderstelling is dat kindermishandeling de emotionele veiligheid ondermijnt en stress oplevert, waardoor het adaptievermogen van kinderen wordt aangetast (Cummings & Davies, 2010; Cummings e.a., 2006). Wanneer kinderen herhaaldelijk worden blootgesteld aan partnergeweld treedt er geen gewenning op. Het is tegenovergesteld: er treedt steeds sneller een stressreactie op. Kinderen reageren al op geringe spanning, waardoor ze steeds sneller en heftiger reageren op het conflict. Dit fenomeen wordt wel de sensitatiehypothese genoemd. De reactie van kinderen op geweld wordt dus niet alleen bepaald door het geweld op het moment zelf, maar ook door het geweld dat kinderen in het verleden hebben meegemaakt. Volgens Davies en zijn collega's (2002, 2009) is er een verband tussen een grotere gevoeligheid en een verhoogd risico op latere problemen van het kind. Deze kinderen reageren emotioneel en gedragsmatig anders op conflicten dan kinderen die geen geweld hebben meegemaakt.

Een meer recente theoretische verklaring van de intergenerationale overdracht is de traumatheorie. Het meemaken van geweld tussen ouders en van kindermishandeling valt in de categorie complexe trauma's (Herman, 1993; Van der Kolk, 2014). Deze theorie gaat ervan uit dat kinderen die regelmatig in gezinssituaties verkeren waarin zij zich onmachtig en onveilig voelen, op den duur getrauma-

tiseerd raken. Deze kinderen vinden het moeilijk om hun emoties te reguleren, kunnen heftig en agressief reageren of vlak of emotioneel lijken. Kinderen die opgroeien in gezinnen waar geweld voorkomt, lopen door hun *developmental trauma*² een grote kans op het ontwikkelen van traumasymptomen, zoals depressiviteit, angst, opstandigheid, posttraumatische stress-symptomen en dissociatieverschijnselen (Vetere & Cooper, 2005).

Ten slotte is er vanuit de biomedische wetenschap steeds meer onderzoek naar de epigenetische veranderingen in het brein als gevolg van kindermishandeling (McGowan e.a., 2009). In veel studies tonen inmiddels de relatie tussen kindermishandeling en veranderingen in de hersenen aan (Glaser, 2000; Perry & Szalavits, 2007). Hierdoor kunnen problemen als hyperactiviteit, agressie, dissociatie, moeilijkheden met bepaalde vaardigheden en leerproblemen beter begrepen worden. De stressreactie, zeker als de ervaring met kindermishandeling traumatiserend is, is een verklaring voor deze hersenverandering.

Deze verschillende theorieën verklaren de problemen van kinderen die geweld meemaken. We weten echter nog weinig over de wijze waarop de intergenerationale overdracht doorbroken kan worden. De meeste studies wijzen op de cirkel van geweld, maar verklaren niet waarom het merendeel van de kinderen die met mishandeling of verwaarlozing te maken heeft gehad, niet zelf gewelddadig wordt. Een aantal studies onderzocht wat de veerkracht van kinderen bevordert. De duur en de ernst van de mishandeling blijkt een belangrijke rol te spelen. Als het geweld minder bedreigend en minder langdurig is, als de kinderen niet de schuld bij zichzelf zoeken, de moeder minder depressief is en er minder negatieve life events gebeuren, is de kans groter dat kinderen zich herstellen (Martinez, e.a., 2009). Onderzoek naar factoren die verklaren waarom sommige kinderen meer veerkracht hebben, richten zich op de interactie met de omgeving en karaktereigenschappen van de kinderen. Veranderingen in de sociale context van het gezin, de verzorgers of ondersteunende vertrouwenspersonen, als ook de wijze waarop kinderen weten te reageren op wat er met hen gebeurt, zijn bepalend voor de consequenties op latere leeftijd.

Om deze cirkel te doorbreken moeten we ons misschien minder richten op de theoretische verklaringen en meer op de risico- en beschermende factorenbenadering. Die biedt meer handvatten voor de praktijk.

Wat weten we over risico- en beschermende factoren bij intergenerationale overdracht van geweld in gezinnen?

Er is veel onderzoek gedaan naar welke factoren risicoverhogend zijn bij de overdracht van geweld van generatie op generatie. Inmiddels is de impact aangetoond van een reeks van risicofactoren die een rol spelen bij het kind, de ouders,

² *Developmental trauma is trauma dat ingrijpt op de ontwikkeling van een kind door de jonge leeftijd waarop de vaak chronische traumatisering plaatsvindt (Van der Kolk, 2014).*

het gezin en het sociale netwerk (Lünnemann & Pels, 2013; WHO, 2007). Bij het kind zijn zelfcontrole en een gering gevoel van eigenwaarde risicofactoren, terwijl positieve persoonlijkheidsaspecten, zoals humor, beschermend werken. Risicofactoren bij ouders zijn depressie, psychische en emotionele problemen, middelengebruik, beperkte sociale vaardigheden en een geschiedenis van huiselijk geweld (McWey e.a., 2013). Er is een duidelijke relatie tussen armoede en verwaarlozing van kinderen, maar armoede en verwaarlozing hebben elk andere effecten op het kind op latere leeftijd (Nikulina, Widom, & Czaja, 2010). Ook vroege scheiding van de moeder, stiefouders en jonge leeftijd van de ouders zijn factoren die kunnen leiden tot de overdracht van geweld (Baas, 2001; Langeland & Dijkstra, 1995). Er is veel bekend over de risicofactoren bij het gezin of de moeder, doch veel te weinig over die bij de vader. Duidelijk is dat bepaalde karakteristieken van het kind een rol kunnen spelen doordat zij stressvol zijn voor de ouders. Zeker als de ouders zelf een geschiedenis van huiselijk geweld hebben. Het gaat dan om kinderen met speciale behoeften, zoals een psychische of fysieke handicap of moeilijk temperament. Ook complicaties tijdens de zwangerschap of geboorte kunnen van invloed zijn op de overdracht van geweld (Belsky & Jaffe, 2006).

Wat we ook weten, is dat een cumulatie van risicofactoren de kans op kindermishandeling verhoogt (Put, Hermanns & Sondejker, 2016). Daarom is het van belang dat we meer onderzoek doen naar hoe verschillende factoren elkaar kunnen beïnvloeden. Als we deze gezinnen willen helpen, dan moeten de sociale context van gezinnen en de onderliggende risicofactoren in die context meegenomen worden.

Over beschermende factoren weten we veel minder. Het hebben van een sociaal netwerk en steunsysteem en een ondersteunende partner kunnen helpen bij het doorbreken van de intergenerationale overdracht van geweld (Lünnemann & Pels, 2013; Pels e.a., 2011). Daarnaast is opvoedingsondersteuning, zoals het leren van positief opvoeden, van belang (Dixon, Browne & Hamilton-Ciachristis, 2009; Browne, Hamilton-Ciachristis & Vettor, 2007). Ten slotte hebben ouders baat bij therapeutische behandeling om de gevolgen van hun eigen ervaringen in de kinderjaren te kunnen verwerken (Egeland, Bosquet & Chung, 2002). Ook zijn kinderen gebaat bij therapeutische behandeling om de traumatische ervaringen te verwerken en om het proces van intergenerationale overdracht te stoppen.

Kortom, hoewel er steeds meer onderzoek gedaan wordt naar de intergenerationale overdracht van kindermishandeling en partnergeweld blijkt tegelijkertijd hoe weinig we nog weten. De impact op de langere termijn verschilt naar gender, naar type en duur van het geweld of verwaarlozing, maar ook naar culturele en sociaaleconomische achtergrond. Ook binnen hetzelfde gezin waarin geweld een rol speelde, kan de geschiedenis zowel herhaald als doorbroken worden.

Innovatieve praktijken om het geweld te doorbreken

Hopelijk bent u niet moedeloos geworden van dit verhaal over de complexiteit van het probleem van kindermishandeling. De vele facetten maken duidelijk dat er geen eenduidige oplossing is. Voor elk kind en gezin zal er gekeken moeten worden wat er nodig is om te zorgen dat het geweld stopt, hoe de ervaringen verwerkt worden, en of zij gezamenlijk door kunnen of separaat verder gaan. Daarvoor is het nodig dat de verschillende disciplines en sectoren gaan samenwerken om alle leden van het gezin, met alle onderliggende problemen, langdurig te begeleiden om te zorgen dat (de cirkel van) het geweld gestopt wordt. Gelukkig is het werkveld zich hiervan bewust en innovatief genoeg. Men werkt hier hard aan en is aan het experimenteren met nieuwe inzichten en werkwijzen.

Op grond van het eerder genoemde onderzoek naar de aanpak huiselijk geweld van het Verwey-Jonker Instituut zijn de belangrijkste aanbevelingen:

- dat veiligheid voor het hele gezin een onderwerp is dat voorop moet staan tijdens het hele hulpverleningstraject en dat het tot stand brengen van veiligheid een kwestie van lange adem is;
- dat het hulpaanbod gelaagd en gefaseerd moet verlopen, omdat het volgende nodig is: bescherming, praktische hulp, ondersteuning van de opvoedingssituatie, aanpakken van in standhoudende risicofactoren en behandeling van de problematiek van alle leden van het gezin.

Linda Vogtländer en Sander van Arum vertaalden deze aanbevelingen in een visie ten einde de veiligheid te waarborgen (2016).

Visie op de risicogestuurde aanpak van geweld in gezinnen

Bij het herstelplan is het zaak om te kijken naar alle gezinsleden en wat er nodig is om een veilige leefomgeving voor de kinderen te creëren. Dan kan een veilige hechtingsrelatie met de ouders worden hersteld, waardoor kinderen zich kunnen ontwikkelen. Daarvoor is het nodig dat ouders veilig en beschikbaar zijn. Getraumatiseerde kinderen moeten vroegtijdig begeleiding en hulp krijgen om erkenning te ervaren, ontschuldigd te worden en uitleg te krijgen over wat onveilige gebeurtenissen met je doen. Gezien de schaamte bij ouders om met hun kinderen over het geweld te spreken en hun neiging om de gevolgen van het geweld op de kinderen te onderschatten (Van der Rooij e.a., 2015), is het nodig dat ouders zich bewust worden van het belang om met hun kinderen te praten over wat er gebeurd is. Ouders en verzorgers hebben psycho-educatie nodig over de effecten van traumatisering en hoe zij de kinderen kunnen ondersteunen en het geweld en de gevolgen bespreekbaar kunnen maken.

In Nederland hebben we nog weinig bewezen interventies die we kunnen inzetten als het gaat om de intergenerationele overdracht van geweld. Een uitzondering is Voorzorg. Een opvoed-, leefstijl-, gezondheids- en ontwikkelingsondersteuningsprogramma gericht op jonge vrouwen tot 25 jaar, die zwanger zijn van hun eerste kind en mogelijk risico lopen vanwege hun verleden en huidige leefsituatie. Zij krijgen preventieve verpleegkundige ondersteuning tijdens hun zwangerschap en de eerste twee levensjaren van het kind. Onderzoek toonde aan dat het programma effectief is in het verminderen van kindermishandeling (Mejdoubi, 2014).

Er is op dit moment veel in beweging en allerlei nieuwe vormen van behandeling en aanpakken worden ontwikkeld. De wetenschap kan hieraan bijdragen door te onderzoeken of er echt sprake is van verbetering: 'wat werkt, voor wie op welke wijze'. Hiermee kom ik bij de inhoud van het programma van de leerstoel 'intergenerationele overdracht van geweld en verwaarlozing in gezinnen'.

De bijdrage van de leerstoel

Vanuit mijn leerstoel hoop ik bij te kunnen dragen aan de ontwikkeling van kennis over hoe we de intergenerationele overdracht van geweld kunnen doorbreken. De leerstoel richt zich op de vraag: *Hoe effectief zijn we in het beschermen van kinderen? Het is belangrijk om de werkzame elementen te signaleren die het verschil kunnen maken. Welke elementen dragen bij aan het verbeteren van de situatie van het kind en het doorbreken van de intergenerationele overdracht van het geweld?*

Het onderzoek naar de intergenerationele overdracht is een onderdeel van een onderzoeksprogramma van het Verwey-Jonker Instituut naar de aanpak kindermishandeling in Nederland. Dit programma bestaat uit verschillende onderdelen:

- Intergenerationele overdracht van geweld: longitudinale studie en onderzoek naar zelfgerapporteerde jeugdcriminaliteit.
- Effectiviteit van de aanpak huiselijk geweld: onderzoek naar de care as usual.
- Onderzoek naar de meerwaarde van het wel of niet gedwongen karakter van de hulpverlening.
- Onderzoek naar de effectiviteit van vernieuwende interventies, zoals het Multidisciplinair Centrum Kindermishandeling in Kennemerland, Veilig Verder in Den Haag, Oranje Huis methodiek in Amsterdam, Alkmaar en Almere, Fier en de Veilige Veste in Friesland en de Focusmethodiek in Groningen.

De impact van het wetenschappelijk onderzoek voor de praktijk

Ten eerste **het longitudinale onderzoek**: Zoals ik hiervoor heb besproken, is er nog weinig longitudinaal onderzoek gedaan naar de kinderen zelf. Veelal is het retrospectief onderzoek waarbij men bij gezinnen nagaat of er sprake is van herhaling van het geweld. Het is dan ook zeer bijzonder dat in 2015 de beleidsambtenaren aanpak huiselijk geweld van de G4, te weten Els Kors, Barbara Schmeidts, Anthoinette Matulesy en Marieke Kleiboer, opdracht gaven tot een longitudinale studie. Dit maakt het mogelijk om te leren van de kinderen en jongeren zelf. Welke jongeren vallen niet in herhaling en welke elementen spelen daarbij een rol? Het onderzoek wordt gefinancierd door de vier grote steden en het ministerie van VWS. Milou Lünemann zal daarop promoveren (die daarmee in de voetsporen treedt van haar moeder). In dit onderzoek benaderen we opnieuw de 211 gezinnen en 396 kinderen die aan de eerder genoemde studie in de vier grote steden (Tierolf, e.a., 2014) deelnamen. Door kinderen die te maken hebben gehad met partnergeweld langdurig te volgen, is het mogelijk om te onderzoeken wat de gevolgen zijn op langere termijn. We kijken daarbij vanuit de verschillende theoretische verklaringen. Wat is het effect van partnergeweld op de ouders en hun opvoedingsvaardigheden? Wat is het effect op de hechting met de ouders, de sociaal-emotionele veiligheid en de traumaklachten van de kinderen? Uiteindelijk zal het onderzoek meer kennis opleveren: Wat maakt dat sommige kinderen deze ervaring kunnen verwerken en het geweldspatroom weten te doorbreken, en anderen niet? Welke omgevingsfactoren (aard, duur en voortdurende van het geweld in het gezin, de rol van de ouders, de opvoeding, ondersteuning en betrokkenheid van professionele hulp of het sociale netwerk) zijn van invloed op het welzijn en de adaptieve en maladaptieve ontwikkeling van de kinderen?

Er vindt nog een promotieonderzoek in dat kader plaats. Claire Aussems onderzoekt de relatie tussen gewelddadig gedrag van jongeren en hun ervaring met geweld tussen ouders en kindermishandeling. Deze onderzoekslijn sluit aan bij een grootschalig internationaal onderzoek onder jongeren in de leeftijd van 12 tot 16 jaar: de International Self-report Delinquency Study (ISRSD). Hierin zoeken we naar wetenschappelijke verklaringen voor jeugddelinquentie, slachtofferschap en middelengebruik. Dit onderzoek wordt al sinds 1990 uitgevoerd en is een theorie-testend en vergelijkend onderzoek onder scholieren in 35 landen.

De tweede onderzoekslijn is het onderzoek naar de **effecten van de 'care as usual'**: Ik ben Mariëlle Dekker en Gemma Kobessen van de stichting Augeo zeer dankbaar dat zij het mogelijk hebben gemaakt om het onderzoek in de vier grote steden uit te kunnen breiden tot een landelijk representatief onderzoek. We zijn een cohort-studie gestart, waarbij we gezinnen die gemeld zijn bij Veilig Thuis anderhalf jaar volgen. Dat doen we in de vier grote steden (Amsterdam,

Rotterdam, Utrecht en Den Haag) en negen Veilig Thuis-regio's (Kennemerland, Noord- en Midden-Oosten Brabant, Groningen, Flevoland, Gooi- en Vecht-streek, IJssel-land, Twente en Zaanstreek). Het gaat om 100 gezinnen per regio, in totaal dus 1300 gezinnen.

Het onderzoek wordt gefinancierd door de vier grote steden, stichting Augeo, de gemeenten in de negen Veilig Thuis regio's en het ministerie van VWS.

In het onderzoek kijken we naast partnergeweld ook naar alle vormen van kindermishandeling. De vragen zijn vergelijkbaar met die in het longitudinale onderzoek:

- Is het geweld in het gezin gestopt?
- Hoe staat het met het welzijn van de ouders en hun opvoedingsvaardigheden?
- Hoe staat het met het welzijn van kinderen?

Bas Tierolf is op dit onderwerp bezig met zijn proefschrift.

Een derde onderzoekslijn gaat over de vraag wat **de effecten zijn van een wel of niet gedwongen karakter van de hulpverlening**. De Raad voor de Kinderbescherming, het Leger des Heils Jeugdbescherming & Reclassering, Jeugdzorg Nederland, het Directoraat Generaal Straffen & Beschermen van het ministerie van Veiligheid en Justitie en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten zijn geïnteresseerd in de vraag welke rol een jeugdbeschermingsmaatregel speelt in het doorbreken van de cirkel. Zij hebben dan ook de intentie uitgesproken om de leerstoel mee te financieren als ook het onderzoek naar de rol van de kindbescherming in de aanpak van kindermishandeling. Zij zijn met name geïnteresseerd in de werkzaamheid van de jeugd-zorg en de jeugdbescherming als het gaat om het stoppen van het geweld en het versterken van de opvoedingsvaardigheden van de ouders. Hoe effectief is het om een beschermingsmaatregel in te zetten om geweld te stoppen? Het werken met gezinnen waar sprake is van geweld vraagt om een zeer bijzondere expertise, waarbij het balanceren is tussen enerzijds zorg voor de veiligheid, anderzijds zorg voor de ouder-kindrelatie. Zoals ik hiervoor al aangaf, is het voor professionals niet gemakkelijk om in te schatten wanneer je mag ingrijpen in de privésfeer van het gezin, al dan niet met een gedwongen hulpverlening. We willen meer inzicht krijgen in hoeverre het gedwongen kader bijdraagt aan het structureel oplossen van problemen. Zodat kinderen veilig opgroeien en zich kunnen ontwikkelen tot sterke zelfstandige burgers, die het zonder hulp verder kunnen redden.

Het doel van dit onderzoek is meer inzicht te krijgen in de effectiviteit van de jeugdbescherming(smaatregelen) op korte en langere termijn.

Hoofdvragen zijn:

1. In welke mate draagt de inzet van een beschermingsmaatregel bij aan de effecten van de aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling?
2. Is er een effect te zien op het doorbreken van intergenerationele overdracht?

De vierde onderzoekslijn betreft **de effectiviteit van specifieke interventies**. Eerder gaf ik al aan dat er diverse zeer gemotiveerde en gedreven hulpverleners bezig zijn om nieuwe methodieken en werkvormen te ontwikkelen. Voor een aantal specifieke interventies gaan we onderzoeken wat het effect is ten opzichte van de 'care as usual' op grond van de metingen in het voornoemde onderzoek in negen regio's en vier grote steden.

Multidisciplinair Centrum Kindermishandeling (MDCK) in Kennemerland.

Janet van Bavel en Francien Lamers hebben in navolging van de Barnahus-huizen in het buitenland het MDCK gestart. Dit is een centrum waar de zorg rondom het kind is georganiseerd. Uniek in Nederland, omdat er sprake is van één locatie. In dit kindvriendelijke centrum werken alle partijen samen. Na een melding bij Veilig Thuis wordt een zaak door alle noodzakelijke partijen in het centrum bekeken: er volgt een gesprek met de ouders en de kinderen en, indien nodig, een medisch en psychologisch onderzoek of de politie neemt een kindinterview af. Daarna wordt (indien mogelijk) samen met de ouders een plan van aanpak opgesteld. Snelheid van handelen en de veiligheid van de kinderen staan daarbij voorop. Met name in het buitenland is veel ervaring met deze werkwijze. Evaluaties van de Barnahus-aanpak in Zweden en IJsland laten zeer goede resultaten zien. Het concept van alle deskundigheid bijeen achter één voordeur sluit goed aan bij de complexe problematiek van kindermishandeling en seksueel geweld.

Veilig Verder is een oplossingsgerichte werkwijze gericht op gezinnen waarin sprake is van kindermishandeling. De kracht van ouders wordt gezocht en versterkt, met het doel om veilige opvoedsituaties voor hun kinderen te creëren. De werkwijze is gebaseerd op een in Australië ontwikkelde interventie, Signs of Safety, en wordt intensief in de regio Haaglanden uitgevoerd door Veilig Verder-teams. Deze werkwijze gaat uit van de eigen verantwoordelijkheid en kracht van ouders, hun kinderen en van een actieve bijdrage van het sociale netwerk. Ria Andrews en Paul Baeten zijn de initiatiefnemers.

De Oranje Huis-methodiek. Onder leiding van Aleid van den Brink is binnen de vrouwenopvang een geheel nieuwe aanpak van huiselijk geweld ontwikkeld, namelijk het Oranje Huis. Het idee van de geslotenheid van Blijf van mijn Lijf-huizen is losgelaten, men koos hier juist voor een open structuur zonder geheime adressen. Veiligheid wordt ter plekke geboden. Dit doorbreekt het isolement waarin de vrouwen en vooral de kinderen veelal terecht kwamen. De (ex)partner wordt – indien de veiligheid dat toelaat – uitgenodigd voor gesprekken. De open structuur maakt het ook mogelijk dat het sociaal netwerk van de cliënten aangesproken wordt. Kinderen kunnen contact houden met vriendjes, opa's en oma's kunnen langskomen. Steun van familie, vrienden, burens en collega's is voor alle gezinsleden van belang. Bovendien is het een belangrijke beschermende factor. De aanpak is gestoeld op de methode Krachtwerk. Het motto van Krachtwerk is: herstellen doe je zelf. Vrouwen leren hun eigen krachten en mogelijkheden ontdekken en de hulpbronnen in hun omgeving en in de gemeenschap aan te spreken. Daarnaast is er veel aandacht voor de kinderen en zijn er specifieke programma's voor kinderen, zoals Tijd voor Toontje.

De Multidisciplinaire aanpak kindermishandeling en de aanpak Veilige Veste van de organisatie Fier. De tweekoppige directie Anke van Dijke en Linda Terpstra heeft als doel slachtoffers van geweld in gezinnen een veilige en beschermde omgeving te bieden, waarin kan worden gewerkt aan een toekomst zonder geweld. Daarnaast biedt Fier de aanpak Veilige Veste, waar meiden die te maken hadden met loverboy's, eerge relateerd geweld of ernstige kindermishandeling kunnen wonen en herstellen. Op deze plek vinden de jonge slachtoffers een veilig onderkomen en krijgen ze de hulp en behandeling die ze nodig hebben, zonder zich te hoeven verstoppen.

Tot slot gaan we ook de aanpak in Groningen onderzoeken: **intensief casemanagement** gericht op gezinnen waar sprake is van een huisverbod en bedreiging van de veiligheid van het kind. Een van de gestelde doelen van intensief casemanagement is dat men een effectieve aanpak implementeert door middel van de werkwijze 'een gekwalificeerde casemanager' bij een huisverbod. Het idee is dat hierdoor het geweld afneemt.

In totaal zullen in de genoemde projecten 500 gezinnen gedurende anderhalf jaar onderzocht worden, wat het mogelijk maakt om meer inzicht te krijgen in de vraag wat werkt, onder welke omstandigheden voor wie. Deze kennis heeft niet alleen wetenschappelijke nut, maar hopelijk vooral voor de praktijk. Ik kom daarmee bij het laatste deel van het onderzoeksprogramma.

De verbinding met de praktijk

Een belangrijk deel van het onderzoeksprogramma is de verbinding met de praktijk. Want de rol van een bijzondere leerstoel is vooral de verbinding tussen de wetenschap en praktijk. Wat levert het onderzoeksprogramma op aan nieuwe inzichten waar de praktijk mee verder kan?

De samenwerking met Augeo is hierin van grote betekenis. We gaan jaarlijks regionale bijeenkomsten organiseren waarin de resultaten van het onderzoek besproken worden met gemeenten en betrokken professionals en uitvoerders. Doel is vooral te leren van de uitkomsten van het onderzoek en hoe we die kunnen omzetten in effectief handelen. Wat gaat er nog niet zoals bedoeld, wat kan er verbeterd worden en vooral: wat kunnen we leren van elkaar? Augeo heeft met dit doel ook een intranet opgezet, zodat alle betrokken gemeenten en instanties de kennis kunnen verspreiden en uitwisselen.

Daarnaast ben ik ook zeer verheugd dat we gaan samenwerken met de Hogeschool Utrecht, met het Lectoraat Werken in Justitieel Kader. De organisatie die de leerstoel vestigen financieren ook een bijzonder lectoraat voor de jeugdbescherming. Dit lectoraat moet nog ingevuld worden maar zal zich richten op praktijkgericht onderzoek voor en met sociale professionals die werken in een justitieel kader op de terreinen reclassering, forensische zorg, gevangeniswezen en jeugdbescherming. Het is van belang dat de professionals in de jeugdbescherming bij de uitvoering van hun werk profijt hebben van de leerstoel.

Tot slot

De olifant in de (kinder)kamer heeft in mijn oratie twee betekenissen: enerzijds dat we te weinig aandacht hebben voor het geweld in gezinnen – de Amerikanen noemen het ook wel ‘the gost in the nursery’. Anderzijds is het probleem zo groot dat we alleen deelaspecten zien. Om te zorgen dat het geweld daadwerkelijk stopt, moeten we meer weten over de patronen die eraan ten grondslag liggen. Pas dan kunnen we beginnen met het herstel van de kinderen en de ouders. Alleen door alle kennis bij elkaar te leggen en met elkaar in gesprek te gaan, kunnen we buiten onze eigen kaders kijken en het gehele beeld zien. Door samen te werken met verschillende partijen uit enerzijds de wetenschap en anderzijds het werkveld hoop ik dat we het beeld wat completer krijgen. Dat we kunnen zien hoe we kinderen beter kunnen beschermen en de cirkel van geweld kunnen doorbreken.

Dank aan

Graag bedank ik de leden van het college van bestuur van de Erasmus Universiteit en decaan en bestuur van de Faculteit der Sociale Wetenschappen voor mijn benoeming tot bijzonder hoogleraar op de leerstoel Intergenerationele overdracht van geweld in gezinnen. Ook dank ik de Raad voor de Kinderbescherming, het Leger des Heils Jeugdbescherming & Reclassering, Jeugdzorg Nederland, het Directoraat Generaal Straffen & Beschermen van het ministerie van Veiligheid en Justitie en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten die kenbaar hebben gemaakt om deze leerstoel te willen financieren. En voor het uitdragen van de visie dat wetenschapsbeoefening een onmisbaar onderdeel is van kennisontwikkeling op het terrein van geweld en gezinnen. Ik dank u allen voor het in mij gestelde vertrouwen. Het is een eer de leerstoel te mogen bekleden. Ik aanvaard het ambt van bijzonder hoogleraar met veel plezier en zie uit naar de samenwerking met mijn collega's van de Faculteit der Sociale Wetenschappen en met collega's van andere universiteiten.

Veel dank ook aan de collega's binnen en buiten het Verwey-Jonker Instituut die mij met raad en daad terzijde hebben gestaan. Dan noem ik graag als eerste degenen die aan de wieg van de leerstoel stonden: Hans Boutellier, wetenschappelijk directeur van het Verwey-Jonker Instituut en Anita Nanhoe, senior onderzoeker bij de gemeente Rotterdam. Ik ben dankbaar voor hun netwerkactiviteiten voor de leerstoel. Speciaal woord van dank aan het team bij het Verwey-Jonker Instituut die het onderzoeksprogramma mee uitvoeren: Bas Tierolf, Katinka Lünemann, met wie ik het eerste onderzoek heb uitgevoerd, Eliane Smits van Waesberghe, Cees Hoefnagels en Lisanne Drost. Milou Lünemann en Katrien Bel wil ik apart noemen, omdat zij de huisbezoeken coördineren. Ik heb bewondering voor de wijze waarop zij de coördinatie en begeleiding van de studenten op dit traject uitvoeren. Zorgen dat er zo'n 6000 huisbezoeken worden uitgevoerd, is geen geringe taak.

In dit programma werken mijn collega's van het Verwey-Jonker Instituut en ik nauw samen met een grote groep van deskundigen en professionals uit het veld. Hierbij kan ik niet iedereen bij naam noemen. Toch wil ik een paar mensen expliciet noemen. Dat zijn Carlo Schuengel, van de Vrije Universiteit Amsterdam, hij is de promotor van Bas Tierolf. En Susan Branje van de Universiteit van Utrecht waar we nauw mee samenwerken. Francien Lamers, Trees Pels en Hans Boutellier dank ik voor hun inhoudelijke commentaar op de tekst van mijn oratie. Daarnaast wil ik alle deelnemers van de begeleidingsgroep van het onderzoek bedanken, met name Hedy d'Acona voor haar inspirerende en ondersteunende rol als voorzitter.

Veel dank ook aan de gezinnen die aan het onderzoek willen meewerken. Van Milou begreep ik dat de gezinnen die na vijf jaar weer benaderd worden positief zijn, omdat zij gemerkt hebben dat de resultaten van het eerste onderzoek in de praktijk serieus werden genomen. Zij hebben het gevoel dat hun ervaringen en deelname aan het onderzoek hebben bijgedragen aan verbetering van de hulpverlening.

Ten slotte wil ik mijn gezin noemen. Daan, het is ook jouw verdienste dat ik hier nu sta. Bedankt voor het vertrouwen in mij. Verder wil ik Lieke, Liza, en Kim bedanken omdat ik van jullie heb geleerd dat het mogelijk is om samen te leven in een gezin waar niet altijd spanningen zijn en waar het vooral prettig is om met elkaar te zijn. Ik vind het dan ook een cadeau om voor jullie kinderen te zorgen. Fedde, Ramses, Sophie en Yara zijn op onze vaste oppasmaandag een heerlijke afleiding. Ik ben er trots op als oma deel uit te maken van een gezonde en veilige ontwikkeling van de volgende generatie.

Ik heb gezegd.

- Alink, L. (2013). Oratie: kindermishandeling beter in beeld. *Pedagogiek*, 33 (3), 191-208.
- Alink, L., IJzendoorn, R. van, Bakermans-Kranenburg, M. J., Pannebakker, F., Vogels, T., & Euser, S. (2011). *Kindermishandeling in Nederland Anno 2010: De Tweede Nationale Prevalentiestudie mishandeling van kinderen en jeugdigen (NPM-2010)*. Leiden: Casimir.
- Baartman, H. (2009). *Het begrip kindermishandeling; pleidooi voor een herbezinning en bezonnen beleid*. Driebergen: Augeo.
- Baartman, H. (2010). *40 jaar kindermishandeling; een terugblik. Rede bij gelegenheid van de herdenking van het 40-jarig bestaan van de Vereniging tegen Kindermishandeling*. Leiden, 10 december 2010.
- Baas, N.J. (2001). *Probleemouders, probleemkinderen? Een literatuurstudie van transgenerationale overdracht van problemen die tot kindbeschermsmaatregelen (kunnen) leiden*. Onderzoeksnotitie 2001/06. Den Haag: WODC.
- Bacon, H., & Richardson, S. (2001). Attachment Theory and Child Abuse: An Overview of the Literature for Practitioners. *Child Abuse Review*, 10: 377-397.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Barlow, K. M., & Minns, R. (2000) Annual incidence of shaken impact syndrome in young children. *Lancet* 356, 1571-1572.
- Belsky, J., & Jaffee, S. (2006). The multiple determinants of parenting. Cicchetti & D. Cohen (Eds.), *Developmental Psychopathology: Risk, disorder and adaptation* (pp. 38-85). New York: Wiley.
- Browne, K.D., & Herbert, M. (1997). *Preventing family violence*. New York: Wiley.
- Browne, K.D., Hamilton-Giachristis, C., & Vettor, S. (2007). *Child abuse: prevention and control intergenerational relational violence*. Rome: WHO European Centre for Environment and Health.
- Chan, Y. C., & Yeung, J. W. K. (2009). Children living with violence within the family and its sequel: A meta-analysis from 1995-2006. *Aggression and Violent Behavior*, 14(5), 313-322.
- Christopherson, J. (1989). European child abuse management systems, in: O. Stephenson (ed.) *Child abuse; public policy and professional practice*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2010). *Marital conflict and children: An emotional security perspective*. New York: Guilford Press.
- Cummings, E. M., Schermerhorn, A. C., Davies, P. T., Goeke-Morey, M. C., & Cummings, J. S. (2006). Interparental discord and child adjustment: Prospective investigations of emotional security as an explanatory mechanism. *Child Development*, 77, 132-152.
- Danese, A., & Tan, M. (2014). Childhood maltreatment and obesity: systematic review and meta-analysis. *Molecular Psychiatry*, 19(5), 544-554.
- Davis, D. A., Luecken, L. J., & Zautra, A. J. (2005). Are reports of childhood abuse related to the experience of chronic pain in adulthood? A meta-analytic review of the literature. *Clinical Journal of Pain*, 21(5), 398-405.
- Davies, P. T., Forman, E. M., Rasi, J. A., & Stevens, K. I. (2002). Assessing children's emotional security in the interparental relationship: The Security in the Interparental Subsystem Scales. *Child Development*, 73, 544-562.
- Davies, P.T., Sturge-Apple, M.L., Cicchetti, D., Manning, L.G., & Zale, E. (2009). Children's patterns of emotional reactivity to conflict as explanatory mechanisms in links between interpartner aggression and child physiological functioning. *Child Psychology and Psychiatry*, 50(11), 1384-1391.

- Dixon, L., Browne, K., & Hamilton-Giachritsis, C. (2009). Patterns of risk and protective factors in the intergenerational cycle of maltreatment. *Journal of Family Violence*, 24(2), 111-122.
- Dijkstra, S. (2007). *Geweld en veerkracht in gezinnen: over posities, professionals en preventie van overdracht*. Bilthoven: Van Arkel.
- Dijkstra, S. (2008). Partnergeweld en kindermishandeling: een gespannen verhouding. Over overeenkomsten en verschillen en het belang van een geïntegreerde benadering. *Ouderschap & Ouderbegeleiding* 11, 2: 132-148.
- Egeland, B., Jacobvitz, D., & Papatola, K. (1987). Intergenerational prospective study of an at-risk sample. In: Gelles, R., Lancaster, J. (eds). *Child Abuse & Neglect: biosocial dimensions* (pp 255-276). New York: Hawtrone.
- Egeland, B., Bosquet, M., & Chung, A.L. (2002). Continuities and discontinuities in the intergenerational transmission of child maltreatment: implications for breaking the cycle of abuse. In: *Browne K et al., eds. Early prediction and prevention of child abuse. A handbook* (pp. 217-232). Chichester: John Wiley & Sons.
- Evans, S. E., Davies, C., & DiLillo, D. (2008). Exposure to domestic violence: A meta-analysis of child and adolescent outcomes. *Aggression and Violent Behavior*, 13(2), 131-140.
- Glaser, D. (2000). Child Abuse and Neglect and the Brain Review. *Journal Child Psychology Psychiatry*, 41(1), 97-116.
- Godbaut, N., Dutton, D.G., Lussier, Y., & Sabournin, S. (2009). Early exposure to violence, domestic violence, attachment representations, and marital adjustment. *Personal Relationships* 16, 365-384.
- Hemmingsson, E., Johansson, K., & Reynisdottir, S. (2014). Effects of childhood abuse on adult obesity: a systematic review and meta-analysis. *Obesity Reviews*, 15(11), 882-893.
- Herman, J. (1993). *Trauma en herstel. De gevolgen van geweld van mishandeling thuis tot politiek geweld*. Amsterdam, Wereldbibliotheek-.
- Infurna, M. R., Reichl, C., Parzer, P., Schimmenti, A., Bifulco, A., & Kaess, M. (2016). Associations between depression and specific childhood experiences of abuse and neglect: A meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 190, 47-55.
- Inspectie Jeugdzorg & Inspectie voor de gezondheidszorg (2017). *De kwaliteit van Veilig Thuis. Stap 2 Landelijk beeld*. Utrecht: Inspectie Jeugdzorg & Inspectie voor de gezondheidszorg.

- Kaufman, J., & Zigler, E. (1987). Do abused children become abusive parents? *American journal of Orthopsychiatry*, 57: 186-192.
- Keller, P.S., Gilbert, L.R., Koss, K.J., Cummings, M., & Davies, P.T. (2011). Parental problem drinking, marital aggression and child emotional insecurity: A longitudinal investigation. *Journal of studies on alcohol and drugs*, 9, 711-722.
- Kitzmann, K. M., Gaylord, N. K., Holt, A. R., & Kenny, E. D. (2003). Child witnesses to domestic violence: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(2), 339-352.
- Komen, M. M. (1999). *Gevaarlijke kinderen - kinderen in gevaar: De justitiële kindbescherming en de veranderende sociale positie van jongeren, 1960-1995*. Utrecht: SWP.
- Kooijman, K. (2011). *Niets doen is geen optie: Verder met de aanpak kindermishandeling*. Utrecht NJI.
- Kolk, B. van der. (2014). *The body keeps the score. Mind, brain and body in the transformation of trauma*. Viking, New York.
- Langeland, W., & Dijkstra, S. (1995). Intergenerational transmission of violence. Beyond the mother-child relationship. *Child Abuse Review* 4, 4-13.
- Lamers-Winkelmann, F. (2006). Inaugurele rede Prof. Dr. F. Lamers-Winkelmann Bijzonder Hoogleraar preventie en hulpverlening inzake kindermishandeling. Amsterdam Vrije Universiteit,
- Lahlah, E. (2013). *Kindermishandeling tijdens de jeugd kan leiden tot jeugdcriminaliteit*. Tilburg: Universiteit van Tilburg.
- Lindert, J., Ehrenstein, O. S., von, Grashow, R., Gal, G., Braehler, E., & Weisskopf, M. G. (2014). Sexual and physical abuse in childhood is associated with depression and anxiety over the life course: Systematic review and meta-analysis. *International Journal of Public Health*, 59(2), 359-372.
- Lünnemann, K. D., Goderie, M., & Tierolf, B. (2010). *Geweld in afhankelijkheidsrelaties Ontwikkelingen in vraag naar en aanbod van hulp en opvang*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Lünnemann, K. D., & Pels, T. (2013). *Gezinsgeweld van generatie op generatie en de invloed van geweld op opvoeding*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Lünnemann, M.K.M., & Lünnemann, K.D. (2016). *Samenwerking VT, politie en OM. Regiobijeenkomsten juni 2016*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. Vindplaats: https://vng.nl/files/vng/201606_regiobijeenkomsten_afstemming_tussen_vt_politie_en_om.pdf

- Lünnemann, K.D., Lünnemann, M.K.M., & Bel, K. (2017). *Van afstemming naar actieoverleg. Twee jaar na het afsluiten van de modelovereenkomst voor de samenwerkingsafspraken tussen Veilig Thuis, politie en openbaar ministerie*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. (nog te verschijnen najaar 2017).
- Madigan, S., Wade, M., Tarabulsky, G., Jenkins, J. M., & Shouldice, M. (2014). Association Between Abuse History and Adolescent Pregnancy: A Meta-analysis. *Journal of Adolescent Health, 55*(2), 151-159.
- Mandelli, L., Petrelli, C., & Serretti, A. (2015). The role of specific early trauma in adult depression: A meta-analysis of published literature. *Childhood trauma and adult depression. European Psychiatry, 30*(6), 665-680.
- Martinez-Torteya, C., Bogat, A., Eye, von A., & Levendosky, A.A. (2009). Resilience among children exposed to domestic violence: the role of risk and protective factors. *Child development 80*(2), 562-577.
- McWey, L.M., Pazdera, A.L., Vennum, A., & Wojciak, A.S. (2013). Intergenerational patterns of maltreatment in families at risk for foster care. *Journal of Marital and Family Therapy, 39*(2), 133-147.
- McGowan, P., Sasaki, A., D'Alessio, A., Dymov, S., Labonté, B., Szyf, M., Turecki, G., & Meaney, M.J. (2009). Epigenetic regulation of the glucocorticoid receptor in human brain associates with childhood abuse. *Nature neuroscience, 12*(3), 342-348.
- Mejdoubi, J. (2014). *The primary prevention of child maltreatment in early life: Study on the effectiveness of VoorZorg*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.
- Nieuwenhuis, A., & Ferwerda, H. (2010). *Tot de dood ons scheidt: Een onderzoek naar de omvang en kenmerken van moord en doodslag in huiselijke kring*. Arnhem: Bureau Beke.
- Nikulina, V., Widom, C.S. & Czaja, S. (2010). The Role of Childhood Neglect and Childhood Poverty in Predicting Mental Health, Academic Achievement and Crime in Adulthood. *American Journal Community Psychology, 48*, 309-321.
- Pels, T., Lünnemann, K., & Steketee, M. (2011). *Opvoeden na partnergeweld. Ondersteuning van moeders en jongeren van diverse afkomst*. Assen: Van Gorcum.
- Perry, B.D., & Szalavits, M. (2007) *De jongen die opgroeide als hond en andere verhalen uit het dagboek van een kinderpsychiater*. Schiedam, Scriptum Psychologie.
- Polak, G., Romijn, G., Snoeren, F., Speetjens, P., & Hoefnagels, C. (2013). *Onderzoek naar voorspellers van herhaalde meldingen van huiselijk geweld*. Utrecht: Trimbos Instituut.
- Put, C. van de., Hermanns, J., & Sondejker, F. (2016). Inschatten van het risico op kindermishandeling bij aanvang van gezinsinterventies: De predictieve validiteit van de Nederlandse versie van de California Family Risk Assessment (CFRA). *Kind & Adolescent, 37*, 213-229.
- Radford, L., & Hester, M. (2006) *Mothering through domestic violence*. London: Jessica Kingsley Publications.
- Roelofs, M. (1996). *Kindermishandeling en hulpverlening; de aanpak van lichamelijke kindermishandeling door het Bureau Vertrouwensarts*. Amsterdam: VU-Uitgeverij.
- Rooij, F.B. van der, Schuur, W. van der, Steketee, M., Mak, D.J., & Pels, T. (2015). Interparental violence: Similarities and discrepancies between narratives of Mothers and their children. *Journal of Child and Family Studies, 24*(11), 3350-3362.
- Salter, D., McMillan, D., Richards, M., Talbot, T., Hodges, J., Bentovim, A., Hastings, R., Stevenson, J., & Skuse, D. (2003). Development of sexually abusive behaviour in sexually victimised males: a longitudinal study. *Lancet, 361*, 471-476.
- Smith-Marek, E. N., Cafferky, B., Dharnidharka, P., Mallory, A. B., Dominguez, M., High, J., & Mendez, M. (2015). Effects of Childhood Experiences of Family Violence on Adult Partner Violence: A Meta-Analytic Review. *Journal of Family Theory & Review, 7*(4), 498-519.
- Sneddon, H., Iwaniec, D. & Stewart, M.C. (2010). Department of Child Health, Queen's Prevalence of Childhood Abuse in Mothers Taking Part in a Study of Parenting their own Children. *Child Abuse Review, 19*, 39-55.
- Sprokkenreef, J. D. (2016). *Aanscherping en verbetering Meldcode en werkwijze Veilig Thuis. Advies*.
- Steketee, M., Römkens, R., Pels, T., Lünnemann, K. D., Smits van Waesberghe, E., Mak, J., Mejdoubi, J., & Harthoorn, H. (2016). *Preventie van intergenerationeel geweld Nederland en EU: verkenning van wat werkt*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut, Amsterdam: Atria.
- Steketee, M. (2017). De geschiedenis van kindermishandeling. Veranderende opvattingen over de aanpak. In: Beek, K. van, Doorn, L. van, Ham, M., & Steketee, M. (eds). *Geweld tegen kinderen; onze grootste maatschappelijke*

misverstand en waarom het zo ingewikkeld is er iets aan te doen. Nog te verschijnen.

Steketee, M., Dijkstra, S., & Lünemann, K. (2017). Intergenerationele overdracht van geweld: het doorbreken van patronen.. In: Beek, K. van, Doorn, L. van, Ham, M., & Steketee, M. (eds). *Geweld tegen kinderen; onze grootste maatschappelijke misverstand en waarom het zo ingewikkeld is er iets aan te doen.* Nog te verschijnen.

Stith, S. M., Rosen, K. H., Middleton, K. A., Busch, A. L., Lundeberg, K., & Carlton, R. P. (2000). The intergenerational transmission of spouse abuse: A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 62(3), 640-654.

Swaan, A. de. (1979). *Uitgaansbeperking en uitgaansangst. Over de verschuiving van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding.* Amsterdam: Meulenhof, oratie 28 mei 1979.

Tierolf, B., Lünemann, K. D., & Steketee, M. (2014). *Doorbreken geweldspatroom vraagt gespecialiseerde hulp. Onderzoek naar effectiviteit van de aanpak huiselijk geweld in de G4.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Tierolf, B. (2011). *Effectevaluatie regionale aanpak kindermishandeling.* Utrecht: Berenschot, Verwey-Jonker Instituut.

Travis, J. (1996). *The Cycle of Violence Revisited.* Washington: National Institute of Justice.

Tweede Kamer, *behandeling wetsvoorstel 30316*, 20 september 2006.

Vereniging voor Nederlandse Gemeenten (2015). *Regionale Aanpak Huiselijk geweld en kindermishandeling.* Den Haag: VNG.

Verwijs, R., Lünemann, K., Tierolf, B., & Smit, W. (2011). *Evaluatie van de Rotterdamse meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling.* Utrecht Verwey-Jonker Instituut.

Vetere, A., & Cooper, J. 2005. The effects of domestic violence on children: Trauma, resilience and breaking the cycle of violence. In C. Newnes & N. Radcliffe (eds). *Making and breaking Children's lives.* Rons on Wye: PCCS Books.

Vink, R., Pal, S. van der., Eekhout, I., Pannebakker, F., & Mulder, T. (2016). *Ik heb al veel meegemaakt. Ingrijpende gebeurtenissen (ACE) bij leerlingen in groep 7/8 van het reguliere basisonderwijs.* Leiden: TNO.

Vink, C. (2017). Zijn de opvoedcurssussen voor ouders, de hoger opgeleiden in kinderdagverblijven, de absolute ban op geweld? In: Beek, K. van, Doorn,

L. van, Ham, M., & Steketee, M. (eds). *Geweld tegen kinderen; onze grootste maatschappelijke misverstand en waarom het zo ingewikkeld is er iets aan te doen.* Nog te verschijnen.

Vogtländer, L., Arum, S. van, Lünemann, K. D., Eijkern, L. van, & Hummeling, T. (2014). *Triage Veilig Thuis. Bij huiselijk geweld, kindermishandeling en seksueel misbruik.* Den Haag: GGD GHOR Nederland.

Vogtländer, L., & Arum, van S. (2016). *Eerst samenwerken voor veiligheid, dan voor risicogestuurde zorg. Een duurzame visie op ketenzorg bij kindermishandeling, huiselijk geweld en seksueel misbruik en de centrale rol hierbij van het triage-instrument Veilig Thuis.* Den Haag: GGD GHOR en VNG.

Wilson, H. W., Stover, C. S., & Berkowitz, S. J. (2009). Research Review: The relationship between childhood violence exposure and juvenile antisocial behavior: a meta-analytic review. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(7), 769-779.

Winter, M. de. (2016). *Rapport Commissie Vooronderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg.* Den Haag: Commissie Vooronderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg.

Widom, C.S. (1989). The cycle of violence. *Science*, 244: 160-166.

Widom, C. S., Czaja, S. J., Bentley, T., & Johnson, M. S. (2012). A Prospective Investigation of Physical Health Outcomes in Abused and Neglected Children: New Findings From a 30-Year Follow-Up. *American Journal of Public Health* 102(6), 1135-1144.

Wolzak, A., & Ten Berge, I. (2005). *'Kindermishandeling. De aanpak in Nederland'.* Utrecht/Amsterdam: NIZW Jeugd/SWP.

World Health Organisation (2007). *The cycle of violence. The relationship between child maltreatment and the risk of later becoming a victim or perpetrator of violence. Key facts.* WHO, Europe.

IJzendoorn, M.H. van., & Bakermans-Kranenburg M.J. (1997), Intergenerational transmission of attachment: A move to the contextual level. In: Atkinson L., Zucker K. (Eds.) *Attachment and psychopathology.* New York: Guilford Press. 135-170.

IJzendoorn, M.H. van, & Frankrijker, H. de. (2012). *Pedagogiek in beeld.* Houten: Bohn Stafleu van Gorkum.

COLOFON

Auteurs Prof. dr. M.J. Steketeer

Ontwerp Ontwerppartners, Breda

Uitgave Verwey-Jonker Instituut
Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T (030) 230 07 99
E secr@verwey-jonker.nl
I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan besteld worden via onze website.

ISBN 978-90-5830-840-5

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2017.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.